دابەشبوونی خاک لە هەرێمی کوردستان

ئامادەکردنی :
محمد عبدالفتاح عبدالخالق

پێشەکی

خاك به چەندین شێوە پێناسە دەکرێت کەگرنگ ترینیان ئەمەیە:

خاك تەنێکی سرووشتکردەو بەردەوام لە پەرەسەندندایە لە ئەنجامی کردارەکانی کەشکاری و کارلێکە کیمیاوی و فیزیای و زیندەگیەکانەوە درووستبوە , خاك لەماوەی چەند سالێکی کورتدا دروست نابێت بە ڵکوو چەندان سەدەی پێویستە بۆنمونە درووستبونی 2.5 سم لە خاك پێویستی بە 300 تا 900 سال هەیە .

خاك یەکێکە لەو سەرچاوە سروشتیانەی کە مرۆڤ پەیوەندی ڕاستەو خۆی لەگەڵ دا هەیە چالاکیە ئابوری و ژیانیەکانی لەسەر ئەنجام دەدات.

ئەو فاكتەرانەی كاریگەری لەسەر درووستبونی خاك هەیە

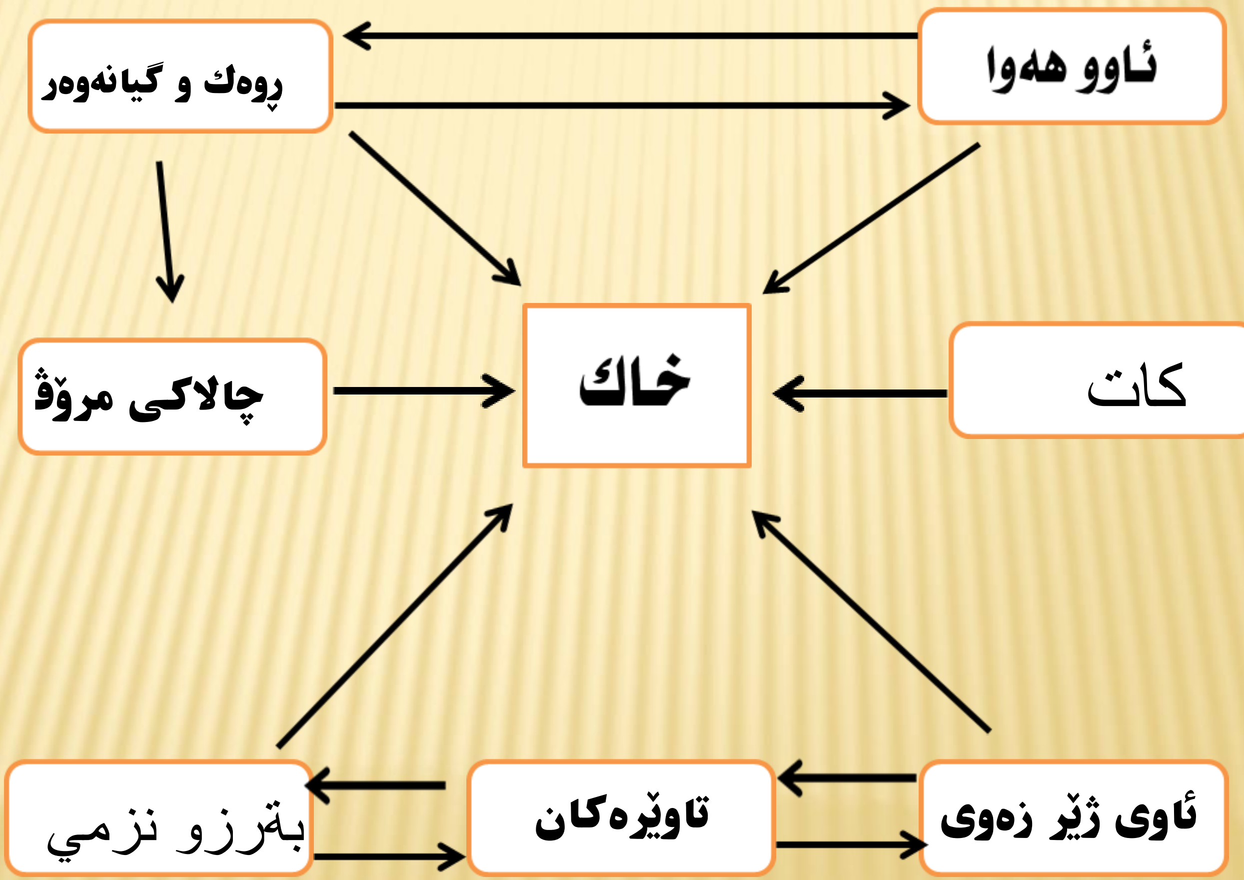

پێکهاتە سەرەکیەکانی خاك

خاکی ڕاستەقینە لە چوار پێکهاتەی سەرەکی پێکهاتوە کەبریتیە لەمانە:

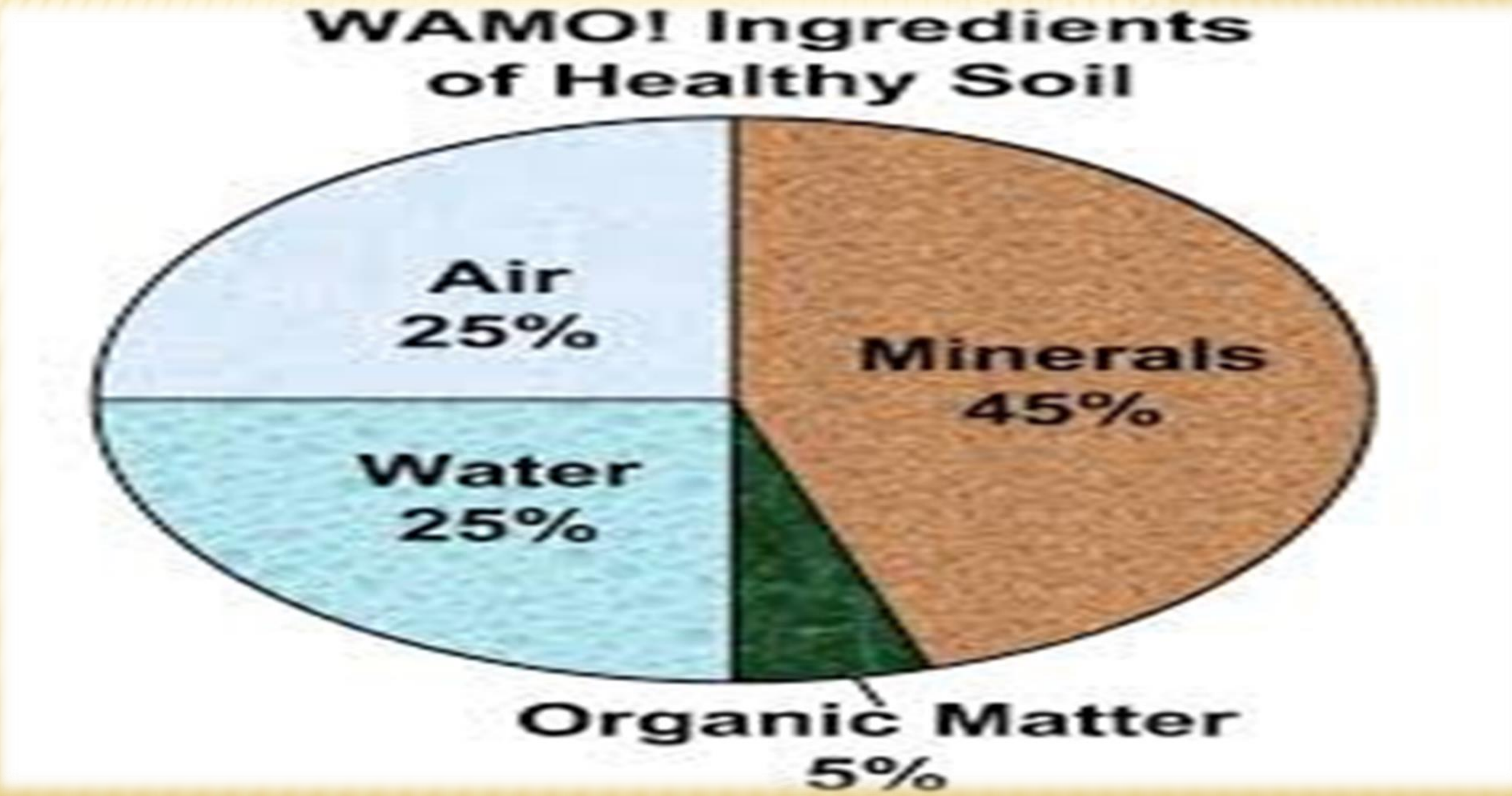

شێوەکانی بنیادی دەنکۆڵەکانی خاک

گرنگی تایبەت مە ندیەکانی خاکی کوردستان

1-زۆر بە ي خاكي دە شتە كاني هە ريمي كوردستان پيكهاتە يە كي مام ناوە نديە و بريتيە لە تيكە لە يە كي قوريني وورد،بە هۆي كۆبونە وە ي ئە و نيشتە نيانە ي كە لە بە رزاييە كاني دە ورو‌پشتە وە بۆي ديت.

2-دە ولە مە ندە بە رە گە زە كاني تفت وە ك كالسيۆم و پۆتاسيۆم و مەگنيسيۆم.

3-ريژە ي كاربۆناتي كالسيۆم تيدابە رزە چونكە زۆر بە ي خاكە كە ي لە تاويري لايمستۆنە وە دروست بووە،چونكە لە دە شتي شارە زوور كە لە تاويري ئاگرين و گۆراو درووست بوون و دە شتي شە نگار كە لە تاويري جيريە وە درووست بووە.

گرنگی تایبەت مەندیەکانی خاکی کوردستان

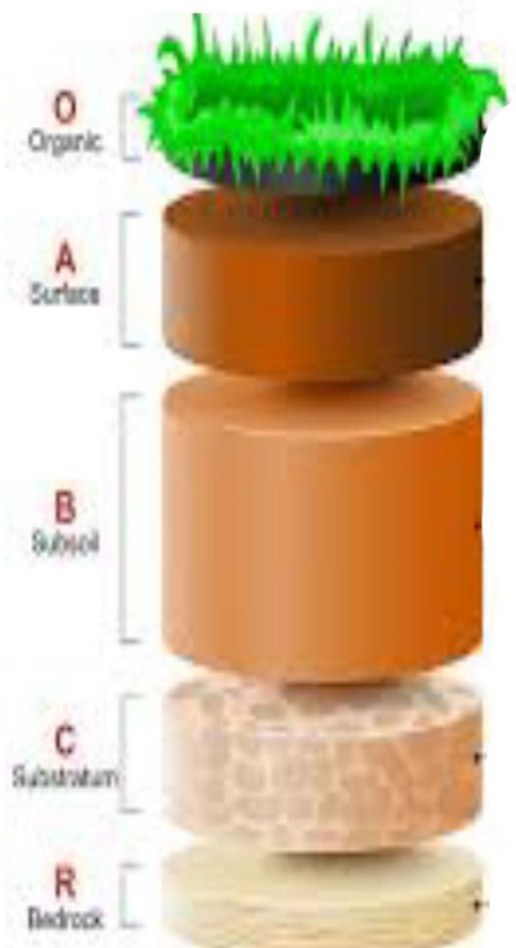

٤-ريژه ي ماده ي ئه ندامي تيداكه مه به هؤي كه مي رووه كي سروشتي هه رچه نده له ناوچه ي شاخاوييه كان زؤرتره. وه ك له ناوچه ي نيمچه شاخاوييه كان.

٥-خاكي ناوچه كه به گشتي له لوتكه ي شاخه كان نييه له لاپالي شاخه كان ته نكه و له دامينه كان مام ناوه نديه وه له ناو دؤله كان قووله به هؤي كرداري رامالين و نيشتنه وه.

پۆلێنکردن و دا به شبونی جوگرافیای خاک له هەرێمی کوردستان

یه کەم: خاکی هەرێمی دەریای ناوەڕاست.

ئەم جۆرەیان زۆرتر دەکەوێتە ناوچەی شاخاویە کان واتە بەشی باکورو با کوری ڕۆژهه ڵاتی هەرێمی کوردستانەوە بۆیە به پێ ی پۆلێن کاریەکەی بیورینگ که پسپۆرێکی هۆڵەندییه له سالی ١٩٦٠ توانی خاکی عێراق به هەرێمی کوردستانیشەوو پشکنی و جیایان بکاتەوە. خاک لەم ناوچەیه دابه شدەکرێت بۆ:

.

1-خاکی که ستانەی

ئەم جۆره خاکه له بنی دۆڵ و دەشت و حەوزی نێوان چیا بڵندەکان بڵاو بۆتەوە وەک دەشتەکانی شارەزورو سنوری ڕانیه ڕەنگەکەی قاوەی تێره خاکی سەرەوەی فشەڵەو دەنکۆڵەکانی نەرمه و دەوڵەمەندە بە مادەی ئەندامی کەدەکاته ١-٤ ٪ و که متر ٩٪ له کەرەستەی کلسی پێکدێت ئەمیش به پیترین خاکی ناوچەکە دەژمێردرێت.

پۆلێنکردن و دا بە شبونی جوگرافیای خاک لە هەرێمی کوردستان

2-خاکی لیسۆسۆل (تەنکە بەردینە خاک)

ئەمە خاکێکی ناکامڵەو چینی سەرەوەی پێکهاتەی لاوازە و قوڵایەکەی کە مە و مادەی بنەڕەتی ڕاستەو خۆ لەدوای چینی سەرەوە دێتو خاکەکەی تەنکە لە ناوچەی زنجیرە گردۆڵکەکان یان تە پۆڵکەی ، ئەم خاکە لەسەر پێکهاتەی بەردی جیری و بەردی مارڵ و بەردی گە چی درووست بوە کەدەگەرێتەوە بۆ هەردو سەدەی ئایۆ سی و مایۆ سین.

3- خاکی چیاکان

خاکی ناوچەی شاخاویە بەرزەکان دەگرێتەوە کە لوتکەی بڵندو لاپاڵە زۆر لێژەکان هەیە ، هیچ ڕوپۆشێکی خاکی بەسەرەوە نیە ، ئەویش لە بەر هۆکاری داڕوتانی ئاوی و هەوای و هەرەسی بە فری کە لەکەبوو بۆیە لە بەرزای شاخەکان و خاک بەر چاو ناکەوێت مە گەر بە دەگمەن نە بێت

پۆلێنکردن و دا به شبونی جوگرافیای خاک له هەرێمی کوردستان

خاکی چیرتوزیوم

وشه ی چیرنوزم به زمانی رووسی واته خاکی باش، ئه م خاکه پیکهاته و دروستبوون و ئاوداکردن و هه وا گرتنی باشه، ئه مه سه ره رای به رزی توانای پاراستنی ئاو تئیدا، خاکیکه به لای هاوسه نگدایه (ریژه ی PHله گیراوه که یدا له 7 بۆ 8 ده بیت) ،بۆیه به به پیتترین جۆره کانی خاك داده نریت له جیهاندا، له ده وروبه ری شاری سلیمانی هه یه له ناوچه کانیتر که متره .

خاکی سۆرەک

به خاکی ناوچه ی ده ریای ناوه راست ناوده برئت، له ماده ی کلسی پیکهاتووه به وه ناسراوه بارانی له نیوان (400-600ملم)،و هاوینی کورته

ره نگی خاکه که ی ســووره و رووبه ری زۆررکه مه له هه ریمدا.

دووه م / خاكی هه ريمی نيستتيس (ناوچه ی نيمچه شاخاوييه كان):

1-خاكی قاوه يی سوور

ئه م جوره خاكه له به شه كانی باشوری ناوچه ی نيمچه شاخاويه كان له خوار كه ركوك و ناوچه ی خانه قين هه يه، ره نگی خاكه كه ی قاوه يی مه يله و سوره، وه چينه كانی ناوه وه ی سوورتره، ريژه ی ماده ی ئه ندامی كه مه و له (%0,5) زياتر نيه، هاوينی دريژ و زورگه رم و وشكه، تيكرای بارانی سالانه ی له نيوان (250- 400 ملم).

2-خاكی قاوه ييطه نم ره نگی

ئه م جوره خاكه ده كه ويته باكوری خاكی سووره وه له ناوچه ی نيمچه شاخاويه كاندا هه يه و زوربه ی ناوچه كه ی داپوشيوه، له گردو بناره كانيش به دی ده كريت، به لام له نزماييه كاندا ئه ستووری خاكه كه ی زورتره و له به رزاييه كاندا ته نكتره،

ريژه ی ماده ی ئه ندامی (1-2%) و كه وتوته چينی سه ره وه ، ماده ی ئه ندامی و كانزايی گونجاوه بؤ به رهه می كشتوكال، كرداری كه شكاری تبدا زورتره له وه ی پيشوو، به هؤی ئه وه ی كه بری بارانی زورتره كه له نيوان (300 – 500ملم) دايه، ئه م خاكه گرنگه بو كشتوكالی كه نم و جؤ تايبه تی له ده شتی حه مرين و هه ولير و سليمانی .

سەرچاوەکان

1- لێکۆڵینەوەیەک لە جوگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق ،دکتۆر هاورێ یاسین محمد ئەمین .

2- جوگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق ، کۆمەڵێک مامۆستای زانکۆ .

3- جوگرافیای کوردستان ، عەبدوالله غەفور .